

Rapportage van het vooronderzoek en advisering voor conservering en restauratie van diverse onderdelen in het Stadhuis te Venlo 2022

Object: Stadhuis Venlo
Status: Rijksmonument sinds 1971, nummer 37165
Architect: Willem van Bommel uit Emmerik
Datering: 1597 – 1601, medio XVI
Adres: Markt 1, Venlo
Opdrachtgever: Gemeente Venlo
Contactpersoon: Maarten Dolmans
SRAL ref. nr.: AC22552.001

SRAL nummer: AC22552.001

Datum: oktober 2022

Projectleiding: Bascha Stabik
Onderzoek: Angelique Friedrichs
Rosan Scheres
Bascha Stabik
Arnold Truyen
Nico van der Woude

Inleiding

In opdracht van de gemeente Venlo werd de rapportage en advisering voor conservering en restauratie van de onderstaande onderdelen vervaardigd.

1. Het goudleer behang in de Burgemeester & Wethouders kamer (B&W kamer)
2. De klok in de B&W kamer
3. Klimaat advies t.b.v. het goudleer en de schilderijen in het stadhuis
4. Diverse schilderijen in het stadhuis
5. Onderzoek naar historische kleuren van twee metalen wapenborden exterieur stadhuis

De conditieopname heeft plaatsgevonden op 5, 7 en 10 oktober 2022.

De rapportage bestaat uit een beschrijving van de geschiedenis (waar van toepassing) en conditie van de betreffende onderdelen, een fotografische opname en een schematische weergave van de schades.

Samenvatting van de belangrijkste conclusie ten aanzien van het goudleer behang

De conditie van het goudleerbehang, met name het leer zelf en de ophanging, in de B&W kamer is zeer slecht. Een conserverende behandeling is op korte termijn noodzakelijk om het object voor de toekomst te bewaren. De laatste omvangrijke restauratie heeft bijna 100 jaar geleden in 1926 plaatsgevonden. Een behandeling in 1952 lijkt terughoudend van aard te zijn geweest. De meeste goudleerbehangels in Nederland zijn in de jaren '60 en '80 van de 20ste behandeld door H.A.B. van Soest. Daarbij werden vaak de randen van het leer afgesneden en voorzien van nieuwe stukken leer waardoor de ophanging nu redelijk stabiel is. De inzichten en ethische overwegingen zijn inmiddels echter sterk veranderd en al het originele materiaal wordt behouden. Deze geschiedenis maakt de behandeling van het goudleer in Venlo zeer urgent en omvangrijk.

Inhoud

1. Het goudleer behang in de B&W kamer
 - 1.1 Identificatie kunstvoorwerp
 - 1.1.1 Beknopte geschiedenis
 - 1.1.2 Inventarisatie en beschrijving van de ruimte
 - 1.1.3 De technische opbouw van goudleer behang
 - 1.1.4 Beschrijving van het goudleer in de B&W kamer
 - 1.2 Beschrijving van de bevestiging, de huidige conditie van het leer en de picturale lagen
 - 1.2.1 Beschrijving van de bevestiging
 - 1.2.2 Beschrijving van de conditie van het leer
 - 1.2.3 Beschrijving van de conditie van de picturale lagen
 - 1.3 Waardestelling van het goudleer en de B&W kamer als geheel
 - 1.4 Overzicht schades en noodzakelijke ingrepen
 - 1.5 Plan van aanpak
2. De klok in de B&W kamer en bijbehorende penant
 - 2.1 Doel van het onderzoek
 - 2.2 Restauratiegeschiedenis
 - 2.3 De resultaten van het onderzoek en mogelijk vervolgonderzoek
3. Klimaatadvies t.b.v. het goudleer en de schilderijen in het stadhuis
 - 3.1 Beknopte analyse van het binnenklimaat
 - 3.2 Aanbevelingen
4. Onderzoek naar historische kleuren van metalen wapenborden exterieur stadhuis
 - 4.1 Identificatie en situering kunstvoorwerp
 - 4.1.2. Huidige kleurafwerking
 - 4.2 Onderzoek en conditie
 - 4.2.1. Onderzoeksmogelijkheden: bereikbaarheid
 - 4.2.2. Onderzoeksmogelijkheden: bewaringstoestand van oude verflagen
 - 4.2.3. Context: metalen balustrade n stenen leeuwen met wapenschilden
 - 4.2.4. Conditie en kwaliteit van huidige afwerkklagen
 - 4.3. Observaties tijdens het vooronderzoek
 - 4.4. Overwegingen m.b.t. een nieuwe kleurafwerking van de wapenschilden
 - 4.5. Voorstel

De appendix met de schematische documentatie van het goudleer in de B&W kamer, wordt als apart document aangeleverd.

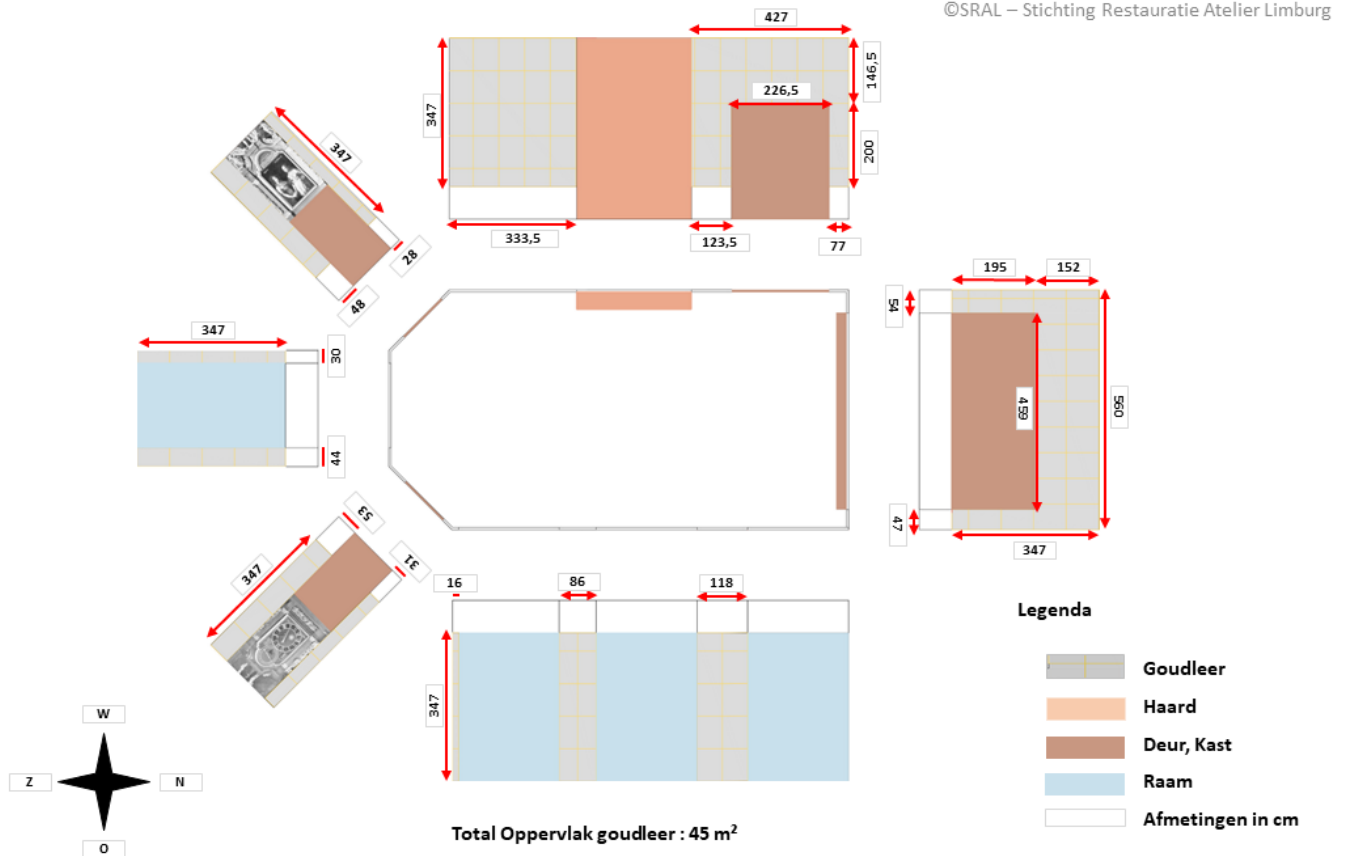
Voor de overzichtelijkheid worden de schilderijen in de Burgerhal en Hertogenkamer in een apart document beschreven.

1. Het goudleerbehang in de B&W kamer

De conditie van het goudleerbehang in de B&W kamer is problematisch. Met name de staat van het leer vormt een bedreiging voor het behoud van het ensemble. Een structurele behandeling van het goudleer als drager en een verbetering van het ophangstelsel zijn noodzakelijk om materiaalverlies door versneld verval en herhaling van schade in de toekomst te voorkomen.

1.1. Identificatie kunstvoorwerp

Plattegrond

SRAL

Oostwand

Westwand

Westwand

Zuidwand

Noordwand

RCE beeldbank glasnegatief z.j. ca. 1900

RCE beeldbank 1929

RCE beeldbank 1927

1.1.1. Beknopte geschiedenis

Het goudleer in de B&W kamer van het stadhuis te Venlo dateert uit 1734 en is *“geplaatst...door de Bossche kamerbehanger Caspar Reyts...”*¹. Het ontwerp met bloemen en vogels is gebaseerd op textielontwerpen van Daniel Marot (1661-1752). In Nederland en België zijn goudleerbehangsels bekend met hetzelfde ontwerp: Kasteel Rhoon te Rhoon, Frans Hals museum te Haarlem en de stadhuizen van Luik en Veurne.

In zowel 1911 als ook 1926 is het goudleer gerestaureerd door Jan Mensing. Op foto's bewaard bij het RCE (zie vorige pagina) zien we het behang vóór restauratie: vele scheuren en gaten zijn nog aanwezig. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het goudleer samen met andere interieurobjecten uit het stadhuis overgebracht naar een andere plek waar het tot na de bevrijding verbleef. In 1952 werd het goudleer gerestaureerd, o.l.v. interieurarchitect Ton Deurvorst uit Amsterdam. Of dit met elkaar samenhangt of twee verschillende acties zijn, is (voor ons) onbekend. Het gehele stadhuis werd 1952 zeer grondig verbouwd. Waarschijnlijk is al het goudleer toen van de wand geweest. In 2012 en 2013 heeft de SRAL een schade-inventarisatie uitgevoerd n.a.v. een vochtcalamiteit. Tussen 2015 en 2017 is behandelingsgericht vooronderzoek met een aansluitende proefrestauratie van een 'baan' goudleer (oostwand, rechts) door SRAL verricht. In het kader van de proefrestauratie werd toen een tweede 'baan' leer afgenomen (zuidwand, links van de klok) dat eveneens sterk was beschadigd. Het goudleer is niet behandeld en ligt sindsdien in opslag bij de SRAL in Maastricht.

1.1.2. Inventarisatie en beschrijving van de ruimte

Aan de voorzijde van het stadhuis bevindt zich op de eerste verdieping de B&W kamer. De zaal is voorzien van een goudleer bekleding op vier wanden. In het midden van de zaal staat een grote vergadertafel waaromheen stoelen zijn opgesteld. Enkele stoelen staan langs de wanden. In de oostelijke wand zijn drie vensters aanwezig, **zonder achterzetramen en UV-protectie**.

Op 6 oktober 2022 zijn drie metingen gedaan van het binnenklimaat (ZO-hoek, linksonder de klok), tijdens een zonnige, licht bewolkte dag:

Tijdstippen:	12.14	13.00	15.38 u.	
• Temperatuur:	22,2	22,4	23,5	°C
• Relatieve vochtigheid:	49,2	48,8	48,2	%RV

1.1.3. De technische opbouw van goudleerbehang

Goudleerbehang bestaat uit prepareerde leren drager dat bedekt is met bladzilver waarover een oranjegeel gekleurde 'goudlak' werd aangebracht. De zilverfolie werd op leer geplakt met perkamentlijm of eiwit. Om te voorkomen dat het zilver oxideerde met zuurstof uit de lucht tot zwart zilversulfide werd het bestreken met één of twee lagen eiwit. Historische bronnen en

¹ Inventaris Stadhuis na herinrichting 2008

materiaal-technische analyses van goudleer hebben aangetoond dat de 'goudlak' op deze eiwit laag Colofonium-hars, Sandarak-hars, lijnolie, en asfalt kan bevatten.²

Na het aanbrengen van de goudlak werd in het leer een decoratief reliëf geperst. In de zeventiende-eeuw was dit een redelijk diep reliëf, terwijl het goudleer in de achttiende-eeuw veel vlakker werd. Een geschilderde decoratie op het goudlak kon voor of na het persen van het reliëf aangebracht worden. De rechthoekige vellen goudleer of samsons werden met een dun touw aan elkaar genaaid tot grotere oppervlakken en als wandbehangsels in interieurs toegepast.

1.1.4. Beschrijving van het goudleer in de B&W kamer

In de B&W kamer zijn vier wanden bekleed met aan elkaar genaaide vellen goudleer tot wandbespanningen van verschillend formaat. De afmetingen van de vellen variëren van 77 x 61 cm, 77 x 50 cm en 76 x 61 cm. Langs hoeken en randen zijn de vellen afgesneden tot kleinere afmetingen. De hoogte van het goudleerbehang, van plafond tot aan de deklath van de lambrisering is 347 cm.

Halverwege de westwand de schouw met aan beide kanten een wand vullend behangsel. Aan de rechterzijde wordt dit onderbroken door de entreepartij. In de zuidwand is een venster en twee kleinere schouwpartijen met ter weerszijden twee smalle stroken goudleerbehang. In de oostwand zijn drie vensters met ter weerszijden een behangsel. Tegen de noordwand een houten kast geplaatst met daarboven en daarnaast goudleerbehang.

Het behang betreft een in reliëf geperst goudleer met in de vlakke delen van de achtergrond een donkere bruingroene kleur, gedecoreerd met een symmetrische 'goudlak' cartouche en een patroon met bloemen en vogels. De behangsels zijn op een houten achterwand gespijkerd, dat is opgebouwd uit houten geschaafde planken gevat in een raamwerk. Deze constructies zijn vermoedelijk bij een van de voorlaatste restauraties aangebracht in de spouwruimten van de wandvakken en hebben behalve als ondergrond voor de montage met kopspijktjes ook een bufferend effect voor het binnenklimaat.

1.2. Beschrijving van de bevestiging, de huidige conditie van het leer en de picturale lagen

1.2.1. Beschrijving van de bevestiging

Tijdens de restauratie door Mensing in 1926 zijn op de gehele achterkant van de behangsels twee lagen papier aangebracht. Hierop is vermoedelijk een laag katoen gelijmd ter versteviging en ondersteuning van het toen verzwakte leer. Dit soort 'bedoeiking' functioneerde als extra drager voor het goudleerbehang dat op een voorzetwand werd gespijkerd van grenenhouten planken. De spijkers zitten langs de randen van de wandvlakken en op plekken waar de stiknaden hebben losgelaten.

Op de westwand bestaat het goudleerbehang uit vier delen. Zowel links als rechts van de schouw is het behang horizontaal gescheiden waarbij het onderste deel het bovenste deel overlapt. De twee onderste delen zijn twee en een half vel hoog en zijn aan de bovenrand op het achterhout genageld. De onderrand van het bovenste deel valt achter deze rand en is eveneens

² D. Van Kempen, *'Restauratie van goudleer, materiaal met een rijk verleden'*, Cr 3, 2006, pp. 19-22.

vastgezet met dezelfde rij nagels. Dit betekent dat het niet twee maar vier wandbespanningen betreft die apart uitgenomen kunnen worden (zie appendix voor bijgevoegde schematische schade-inventarisatie).

Veel van de kopspijkers en nagels hebben schade veroorzaakt aan het goudleer. Als gevolg van periodes met een lage relatieve vochtigheid in de kamer zijn door het krimpen van het goudleer bijna alle spijkergaten uitgescheurd.

Het gros van de vellen goudleer zijn met een dikke draad aan elkaar genaaid. Meer dan de helft van de naden zijn echter inmiddels losgeraakt. Er lijken geen bijkomende nieuwe losse naden zijn ontstaan sinds de conditieopname uit 2012. Echter lijkt het erop dat de bestaande losse naden deels verder open zijn gaan staan. Dit schadepatroon is gerelateerd aan sterke klimaatschommelingen in het verre en recente verleden. Naast de naden die open zijn gaan staan is ook de katoenen 'bedoeeking' losgekomen en functioneert niet meer als steunlaag voor het goudleerbehang.

Onderstaande details geven een idee van de structurele schades, zoals openstaande naden en losgekomen en gescheurd leer.

Detail Zuid-oost muur

Detail west muur, links van de schouw

Detail west muur, rechts van de schouw

Detail oost muur

Detail west muur, rechts van de schouw, onderaan het reconstrueerde, aangezette stuk door Mensing

Detail Zuid-oost muur

Detail zuid-oost muur

1.2.2. Beschrijving van de conditie van het leer

Het leer zelf is zeer hard en bros. Dit zou verband kunnen houden met zogenaamde leerdressings die gebaseerd zijn op olie, was en/of vet. Deze werden in het verleden toegepast om het leer flexibeler te maken, ter stabilisatie en als bescherm laag voor de beschadigde colageenvezels. Omdat de leerdressing meestal veel te dik werd aangebracht heeft deze behandeling in de loop der tijd tot verder uitdroging en verbrossing van het gelooide leer geleid. Hierdoor wordt het leer alleen maar fragieler, kwetsbaarder en vatbaarder voor schades door mechanische of klimatologische invloeden.

De naden en randen van het goudleer zijn bij de stikselgaatjes en de scherpe vouw van de omslag naar achteren bijzonder kwetsbaar geworden. Bij veel naden is het leer daar gebroken of gescheurd waarbij ook het oppervlak eromheen beschadigd is. In de schematische schade-inventarisatie is aangegeven welke vellen aan elkaar genaaid of genageld zijn en waar de naden losgelaten hebben en of daarbij schade is ontstaan. Verschillende schades zijn aangegeven: scheuren in het leer, verfverlies, rafelige randen, ingescheurde naaigaatjes of spijkergaatjes en losgelaten reparaties.

Rondom de verschillende interieuronderdelen in de kamer bestaat het goudleer uit veel kleine, vaak hergebruikte stukken, zoals bij de zuidwand. Vanaf een afstand is zichtbaar dat er veel barsten en scheuren aanwezig zijn boven de twee wandmeubels. De

wijze waarop het is gescheurd, gebarsten en gedeformeerd doet vermoeden dat het op deze locatie zeer stijf en bros is. Ook werd geconstateerd dat er op verschillende plaatsen ernstige deformaties in het leer zijn ontstaan. Ook dit schadepatroon houdt verband met de ophanging en de schommelingen in relatieve luchtvochtigheid. Verder zijn er veel slijtage plekken geconstateerd afkomstig van mechanische schade door stoelleuning, schilderijen en algemeen gebruik.

Restaurator Mensing heeft op verschillende plaatsen nieuw leer gereconstrueerd en dit aangepast aan de verouderde staat. Deels is het “Mensing leer” direct aan het oude leer bevestigd (onder meer langs de onderrand van de zuid- en westwand) en deels zijn er volledig nieuwe vellen ingepast (zie schematische documentatie). Ook heeft hij veel randen en beschadigingen aangevuld en geretoucheerd. Het nieuwe leer is te herkennen door zogenaamde jeugdbarsten in de zwarte verflaag van de achtergrond en een minder fijne detaillering van het reliëf. Bovendien is het leer iets roder en donkerder van toon dan het originele leer.

1.2.3. Beschrijving van de conditie van de picturale lagen

Oorspronkelijk had het goudleer een meer sprankelende gouden uitstraling die aanzienlijk lichter van toon was dan nu het geval is. Deze verdonkering is echter inherent aan de ouderdom en restauratiegeschiedenis van het leer en de afwerkingslagen. De achtergrondkleur oogt momenteel bijna zwart, maar als je van dichtbij met een goede lamp de laag bestudeert is te zien dat het om een groene afwerking gaat die sterk verkleurd is. In dwarsdoorsneden is te zien dat het gaat om een koperpigment: zgn. verdigris. Op de door Mensing gereconstrueerde leervellen is de sterk verdonkerde groene laag in zwart gereconstrueerd.

Een schoonmaakttest heeft uitgewezen dat op het leer een behoorlijke vuil laag aanwezig is. Verwijdering van deze vervuiling zorgt voor een lichtere en glanzendere toon van zowel de goudlak als geschilderde decoraties.

1.3. Waardestelling van het goudleer en de B&W kamer als geheel

Zoals reeds opgemerkt in de inleiding is de B&W kamer in het stadhuis van Venlo een zeldzaam voorbeeld van de wijze waarop in de eerste helft van de 18de eeuw vorm werd gegeven aan de heersende mode met een hang naar een uitgesproken kleurrijke, weelderige decoratie. Mogelijk waren meerdere kamers in het stadhuis voorzien van decoraties op de wanden, maar helaas zijn deze nu geheel verdwenen. Samen met de bijzondere ‘Adam en Eva klok’ uit 1716, de ‘Italiaanse schouw’ uit 1728 en het goudleer uit 1734 vormt het vertrek een mooie historische eenheid.

Hierbij dient men zich tegelijkertijd ook te realiseren, dat de huidige verschijningsvorm van de kamer (het totaal aan interieuronderdelen, afwerkingen en stofferingen) géén ‘zuiver’ 18de-eeuws beeld toont, maar tot stand gekomen is door enkele opeenvolgende herinrichting- en restauratiecampagnes, en tevens wordt gevormd door de meest recente afwerkingskeuzes. In de loop van de 19de eeuw en 20ste eeuw zijn er verschillende aanpassingen gedaan en onderdelen toegevoegd. Zoals een rijk beschilderd plafond in de 19^e eeuw dat in de 20ste eeuw weer verwijderd werd. Een ander voorbeeld is de huidige betimmering rondom en de bevestigingswijze van het goudleer welke in de 20ste eeuw volledig vernieuwd is. Op de foto uit ca. 1900 is bijvoorbeeld de oude lambrisering nog te zien, die lager lijkt te zijn geweest en een andere profilering had dan de nieuwe lambrisering (foto rechts).

De aansluiting van de goudleerbekleding op de bovenzijde van de wand naar het plafond, met een dunne afwerklak, is ook een 20ste-eeuwse ‘oplossing’ welke wat sober en ongemakkelijk oogt, hetgeen nog meer wordt benadrukt door de eenvoudige houten gordijnkappen en de lichtgeschilderde ‘kale’ strook muur tussen de bovenzijde van het goudleer en het plafond. Het

plafond zelf, in (crème)wit afgewerkt, vormt voorts een groot contrast met de warme, donkerder tonen van de overige oppervlakten en inrichting van de kamer en zodoende is er op dit moment geen mooie balans tussen de verschillende oppervlakten en onderdelen.

Foto uit beeldbank RCE (vóór 1926)

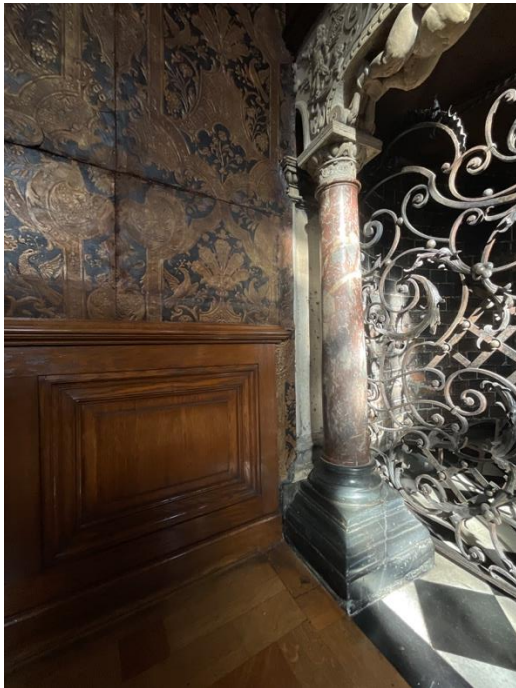
Huidige situatie

Ook de schouwpartij bevat verschillende ‘bouw’-fasen: achter de zuilen die de beeldhouwde consoles onder de schouwboezem dragen, zijn oudere, vlakke pilasters aanwezig, vermoedelijk overblijfselen van een eerdere schouwombouw. Deze zijn in de wand ‘verzonken’ doordat de goudleerbekleding in de vroege 20ste eeuw een stuk naar voren gekomen is, door de houten betimmering die restaurator Mensing heeft aangebracht. Wanneer de huidige stenen schouwombouw met zuilen en consoles is geplaatst, is (ons) vooralsnog onbekend.

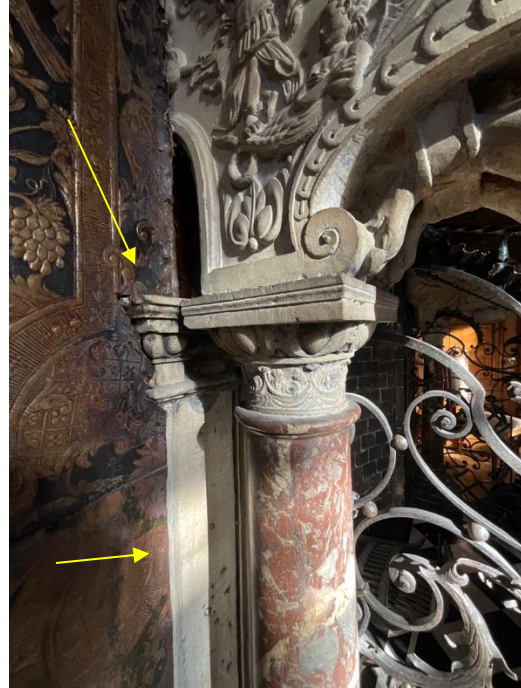
Als voorbereiding op de behandeling van de afzonderlijke interieuronderdelen, waar het goudleer er één van is, is een goed inzicht in de restauratie- en inrichtingsgeschiedenis van de kamer nodig. Op basis daarvan kunnen dan onderbouwde keuzes worden gemaakt bij enerzijds de restauratiebehandeling en anderzijds eventuele aanpassing van overige afwerkingen. Een dergelijk contextueel onderzoek bestaat uit zowel een verdere bestudering in situ van de overige interieuronderdelen (plafond, schouw, betimmering etc) als uit archiefonderzoek.

Goudleerkamers in Nederland zijn redelijk uniek. Dit maakt een zorgvuldige en weloverwogen restauratie van groot belang. Dit goudleerbehang is extra uitzonderlijk te noemen omdat het een van de weinigen ensembles in Nederland betreft die niet in de jaren ’60 – ’80 van de vorige eeuw zijn gerestaureerd door restaurator Van Soest en zijn maatschap. Zijn behandelingen bestonden over het algemeen uit het opplakken van leerpatches op de achterzijde, volledige doubleringen met een synthetisch textiel en synthetische lijm, randdoubleringen met leer en de flexibele stof Lycra als ophangstelsel. Daarbij werden beschadigde naairanden weggesneden. Vergeleken met de behangsels die door Van Soest onder handen zijn genomen, is in

Venlo meer origineel materiaal bewaard gebleven en zijn de ingrepen uit het verleden minder invasief geweest en mogelijk zelfs gedeeltelijk reversibel.

Zijkant van schouwpartij: de zuil die de console draagt, staat vóór een oudere pilaster

Aansluiting van zuil op de oudere pilaster, ook te zien is hoe de goudleer wandbekleding naar voren is gekomen waardoor de zuil 'verzonken' ligt

1.4. Overzicht schades en noodzakelijke ingrepen

Samenvattend kan gesteld worden dat het leer en de ophanging ervan in zeer slechte toestand verkeren en dat op korte termijn actie verijds is om verder achteruitgang tegen te gaan. Deels gaat het daarbij om niet meer functionerende naainaden en anderzijds om omgevouwen randen die gescheurd zijn tussen de naaigaatjes en derhalve de verbindende functie tussen de vellen niet meer kunnen vervullen. Het leer zelf heeft zijn flexibiliteit verloren en is hard en bros geworden. Het ontstaan van deformaties, scheuren en het losraken van de naainaden is te wijten aan klimatologische fluctuaties, de toegenomen kwetsbaarheid vanwege de verminderde flexibiliteit van het leer zelf en de 'restrictieve' ophanging die de natuurlijke reactie van het leer op klimaatschommelingen beperkt.

Het gehele oppervlak van het goudleerbehang is stoffig en vuil. Vooral ter hoogte van de golvingen en vervormingen in het leer is het oppervlaktestof geconcentreerd aanwezig.

De picturale lagen verkeren in redelijke conditie.

Onderdeel	Type schade	Conditie	Technische noodzakelijke ingrepen	Wanneer	Esthetisch aan te bevelen ingrepen	Resultaat
Drager en ophanging	Spijkers scheuren uit het leer.	Zeer slecht	Uitnemen spijkers.	z.s.m.		Verder achteruitgang tegengaan.
	Stiksel laat los op veel plaatsen.	Zeer slecht	Gescheurd stiksel vervangen.	z.s.m.		Herstel van verbindende functie.
	Het leer is zeer hard en bros.	Zeer slecht.	Onderzoek uitvoeren of in het verleden leerdressings zijn toegepast. Indien van toepassing deze reduceren.			Verdere degradatie van het leer tegengaan.
	Ernstige deformaties.	Zeer slecht	Vlakken.	z.s.m.		Mogelijk verfverlies en scheurvorming wordt ingeperkt.
	Oude gaten Scheuren en barsten.	Slecht	Gaten en scheuren repareren.	z.s.m.		Verder achteruitgang tegengaan.
	Afgescheurde delen, loslaten oude restauraties.	Zeer slecht	Terug hechten.	z.s.m.		dito
	Loslaten katoenen steundoek aan de achterzijde.	Zeer slecht	Vervangen katoenen steundoek aan de achterzijde. Materiaal en methode nader te bepalen.	z.s.m.		Nieuwe en veilige ophanging wordt mogelijk gemaakt.
	Verzuring van papieren tussenlaag aan de achterkant.	Zeer slecht	Het papier is stevig aan de achterkant gehecht. Zoveel mogelijk reduceren, schade aan origineel leer voorkomen.	z.s.m.		Noodzakelijk om verder degradatie tegen te gaan.

	Ophanging faalt.	Zeer slecht	Nieuwe ophanging ontwikkelen.	z.s.m.		Nieuwe en veilige ophanging wordt mogelijk gemaakt.
Picturale lagen	Oppervlak, optische verschijning.	Matig	Oppervlakte vuil verwijderen.	z.s.m.	x	Kleurrijker, frisser geheel, meer dieptewerking. Geen voedingsbodem meer voor insecten, schimmel etc.
	Vlekken, verkleuringen, i.e. oxidatie van het zilverblad.	Matig.	Isoleren van bladzilver bij schades		Visueel integreren.	Regelmatiger en rustiger uitstraling.
	Verflagen, lakken, vernissen.	n.t.b.	n.t.b. (lokaal bij sterk detonerende schadeplekken)		n.t.b.	n.t.b.

1.5. Plan van aanpak

De structurele behandeling van het goudleer als drager en een verbetering van het ophangstelsel zijn noodzakelijk om materiaalverlies door versneld verval en herhaling van schade in de toekomst te voorkomen. De behandeling kan niet op locatie worden uitgevoerd. Het goudleer dient naar de SRAL-ateliers in Maastricht te worden vervoerd. Indien wenselijk kan tijdelijk een fotoreplica worden geplaatst.

De ingrepen die wij als noodzakelijk beschouwen voor zowel langdurig behoud en het structureel en esthetisch herstel, zullen zo terughoudend mogelijk worden toegepast zonder de materiaal-technische integriteit van het object in gevaar te brengen. Ook zal de historische waarde van de eerdere restauraties en de beperkingen die hierdoor zijn veroorzaakt gerespecteerd worden. Het goudleer in de B&W kamer is immers een van de weinige behangsels in Nederland die niet door restaurator van Soest zijn behandeld en daarom een grotere authenticiteit heeft behouden.

De behandeling wordt in 5 fases onderverdeeld.

Fase 1: uitname en transport

- Demonteren van de houten sierlatten en deurlijsten en numereren.
- Het loshalen van de spijkers.
- Uitnemen van de stukken en afzonderlijk van elkaar inpakken.
- Nummering van alle onderdelen, incl. afwerklathes, op een vaste plek aan de achterkant. Genummerde afwerklathes blijven achter.
- Droogreinigen van de achterzijde.
- Vervoer naar Maastricht

Fase 2: onderzoek

- Onderzoek van het oppervlak en de afwerklathes middels gewoon licht en ultraviolette fluorescentie.
- Onderzoek van de picturale lagen en goudlak middels de stereomicroscoop.
- Nemen van max. 10 monsters voor verfdwarsdoorsneden en onderzoek ervan, inclusief element-onderzoek met de Scanning Electron Microscope (SEM, SEM-EDX).
- Onderzoek naar de papieren lagen aan de achterkant en mogelijkheden om deze te verwijderen.
- Analyse van de conserveringstoestand van het leer (aantasting door vocht en schimmel, pH waarde, vetgehalte,...)
- Onderzoek naar en analyse van een mogelijk toegepaste leerdressing door een extern laboratorium.
- Analyse van de goudlak door een extern laboratorium.
- Archiefonderzoek om een beter inzicht te krijgen in de restauratiegeschiedenis en mogelijk toegevoegde materialen.
- Onderzoeksresultaten en documentatie van de uitgevoerde behandelingen worden vastgelegd in woord en beeld.

Fase 3: de behandeling van de drager

- Structurele behandeling van het leer.
 - Verwijderen van het katoenen steundoek en verzuurde papieren laag.
 - Reduceren van toegepaste leerdressing.
 - Vlakken of verminderen van deformaties.
 - Verwijderen van loslatend stiksel.
 - Waar nodig verstevigen van kwetsbare randen.
 - Losse vellen opnieuw aan elkaar hechten.
 - Repareren van scheuren en gaten.
 - Achterkant voorzien van een nieuw steundoek. SRAL beschikt over de nodige expertise hiervoor en houdt zich voortdurend bezig met het doorontwikkelen van bestaande structurele steunsystemen voor flexibele dragers.
 - Optimaliseren van de huidige opspanning zodat de natuurlijke krimp en uitzetting van het leer kan worden opgevangen en het ontstaan van mogelijke nieuwe schade aan kan worden voorkomen. Dit zal mogelijk inhouden dat de wandvlakken ter plaatse moeten worden aangepast. De afdeklijsten rondom het goudleer

worden op afstand geplaatst om ruimte voor rek- en krimp bewegingen van het goudleerbehang mogelijk te maken.

Om het ontstaan van nieuwe mechanische schade te voorkomen wordt geadviseerd om de schilderijen niet meer rechtstreeks tegen het goudleer aan te hangen. Tevens is het verstandig om afstandshouders te plaatsen tussen de wanden en de stoelen.

Fase 4: esthetische behandeling

- Droog afnemen van los stof en vuil aan de voorkant.
- Afnemen van de taaie vuillaag die is gehecht aan het oppervlak. Wij zijn op de hoogte van recent onderzoek naar nieuwe ontwikkelingen omtrent watergedragen schoonmaaksystemen met de focus op een verhoogde controleerbaarheid tijdens het toepassen ervan. We hebben systemen ter beschikking waarbij het indringen van het middel in de gevoelige drager wordt weerhouden. De keuze voor het meest geschikte middel wordt na de testfase in overleg met de opdrachtgever bepaald.
- Consolideren van losse verf.
- Visueel integreren van bruine en verdonkerde plekken in de gouden partijen m.b.v. geteste en stabiele materialen.
- Afhankelijk van de daadwerkelijke toestand van het oppervlak na afname van het oppervlaktevuil en op basis van de onderzoeksuitkomsten kan het aanbrengen van een dunne vernislaag (op basis van een stabiele synthetisch hars) in overleg bepaald worden om mogelijke glansverschillen te egaliseren.

Fase 5: transport en terugplaatsen

- Goudleer verpakken in Maastricht.
- Transport terug naar Venlo.
- Bij het terugplaatsen worden de afdeklijsten op afstand met schroeven gemonteerd en aan de achterzijde langs de rand beplakt met een strook zwart museumvilt om het leer te beschermen.

2. De Adam en Eva-klok en bijbehorende penant

In de zuidoostelijke hoek van de B&W kamer bevindt zich de Adam en Eva klok die dateert uit 1716-1719. In de zuidwestelijke hoek bevindt zich een penant van de klok waarin een schildering op paneel is opgenomen. Beide onderdelen staan op een laat 19^e eeuwse houten deuromlijsting.

Op het informatiebord in de kamer lezen we:

“Het uurwerk werd in 1716 vervaardigd door Derick ter Poorten uit Goch voor 35 rijksdaalders, de bewegende beelden in 1719 door Franciscus Catelaen en gepolychromeerd door Derick ter Poorten van Dheurne. De geschilderde wijzerplaat geeft behalve de uren ook dag en nacht, het sterrenbeeld, de maandpersonificatie en de feestdagen weer. Bovenop de Adam en Eva bij de boom van goed en kwaad en twee (vernieuwde) aartsengelen met vlammend zwaard. In de medaillons de verdrijving uit het Paradijs en de broedermoord van Kaïn en Abel.” Ook is het jaartal van vervaardiging weergegeven MDCCXVI (1716). De bewegende figuren zijn met het torenuurwerk verbonden.³

Het schilderwerk van *Justitia en het Laatste Oordeel* werd vervaardigd door Francis Wyrrott; de houten polychrome klokkenkast werd gemaakt door Derick Deckers, die ook de omlijsting van het Twaalfjarig Bestand vervaardigde.

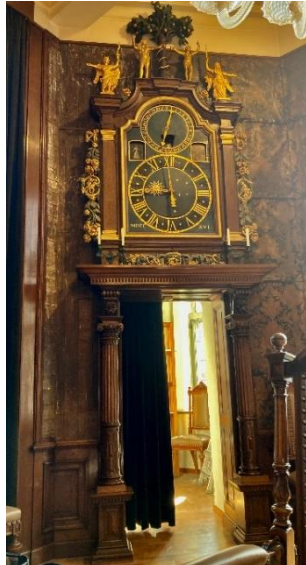
2.1. Doel van het onderzoek

De Adam en Eva-klok met het bijbehorende penant is van grote kunsthistorisch waarde en bijzonder zeldzaam. Helaas zijn delen in 2007 overschilderd waardoor de oorspronkelijke patina en fijnheid deels verloren zijn gegaan. Het doel van het onderzoek was het verkrijgen van een beter inzicht in de aanwezigheid van oude lagen onder de overschilderingen en het achterhalen of de laatste overschildering nog te verwijderen is.

³ Inventaris Stadhuis na herinrichting 2008

Afb. RCE 1927 (detail)

Afb. SRAL 2022

2.2. Restauratiegeschiedenis

Restauraties aan de klok werden onder meer uitgevoerd door M. van Pelt 1735, J Keuller e.a. in ca. 1823; v. Boom in 1836; H. Hermesen uit Venlo in 1956-1960 en de restauratie van het schilderwerk door J. Moonen in 1960.⁴

De klok is vanwege zijn ouderdom, samenstelling en vormgeving zeer bijzonder. De hierboven beschreven ontstaansgeschiedenis brengt deze bijzonderheid nog meer tot leven.

De laatste werkzaamheden hadden zoals hierboven reeds beschreven plaats in 2007 waarbij veel delen werden overschilderd.

2.3. De resultaten van het onderzoek en mogelijk vervolgonderzoek

SRAL heeft 7 oktober 2022 de conditie van de afwerkklagen bekeken en onderzocht of de laatste afwerking verwijderd kan worden. Met oplosmiddelen is het inderdaad mogelijk om de huidige bovenste verflaag eenvoudig te verwijderen. Om te bepalen of er nog oudere lagen aanwezig zijn werden kleine stratigrafische trapjes gemaakt op de bladguirlandes, de onderdelen met de houtimitatie, de donkere wijzerplaat en op een goudkleurig cijfer.

Er blijken inderdaad nog een behoorlijk aantal oude lagen aanwezig. Het is aan te bevelen een nauwkeuriger onderzoek uit te laten voeren om de oorspronkelijke kleuren van de klok te achterhalen en daarbij ook de afwerking op de laat 19^e eeuwse deuromlijsting te betrekken. Er zou bekeken kunnen worden of bepaalde onderdelen verwijderd kunnen worden zodat ze nauwkeurig kunnen worden onderzocht met behulp van een stereomicroscoop in het SRAL-atelier te Maastricht. Op de dag en nacht cirkel en de cirkel met de sterrenbeelden en onderdelen met de houtimitatie, deze worden in situ onderzocht. De zon met de sterren waren nog niet geschilderd op de klok in 1927. Tevens wordt gekeken of de klok in zijn geheel gedemonteerd kan worden.

⁴ P. Mestrom, *Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg (1367-1850)*, Leeuwarden 1997

	Op het blaadje vinden we: • huidige groen/grijze laag • bruin (houtimitatie) • dunne gele laag • helder groene laag • iets lichter groen • witte grondering (hard en dik aangebracht) • hout
	Direct onder de huidige laag is de eikenhoutimitatie zichtbaar die ook aanwezig is op andere onderdelen van de klok
	Op de goudkleurige blaadjes komt voor: • huidige laag gele goudverf (?) • goud (dun blaadje bladgoud) • bruine kleur (een beetje poederig) • dunne laag donkerder rood • witte grondering (hard en dikke laag) • hout

	Op de houtimitatie hebben we gekeken langs bestaande lacunes: • houtimitatie • geel dun laagje • licht blauw • licht blauw • witte grondering (dik en harde laag) • hout
	Op de gouden rand van de wijzerplaat: • geel laagje • bladgoud • zwart • dunne grijze laag licht van kleur • dunne grijze laag iets donkerder • mint kleurig blauw • wit • oranje (menie?) • metaal
	Op de plaat langs de wijzerplaat: • donker blauw dunne laag • zwart, dun en lacuneus • wit • metaal

3. Klimaatadvies t.b.v. het goudleer en de schilderijen in het stadhuis

3.1. Beknopte analyse van het binnenklimaat

Het binnenklimaat van het stadhuis wordt met behulp van een centrale verwarmingsinstallatie en door een luchtcirculatie systeem geconditioneerd. Daarnaast bestaat de mogelijkheid deuren en ramen te openen voor extra ventilatie. Tijdens het vooronderzoek zijn enkele metingen verricht in de B&W-kamer en de entreehal. Dit zijn momentopnamen geweest die geen inzicht geven over de klimaatcondities in het interieur gedurende een langere periode over de verschillende seizoenen. Uit de drie metingen kan afgeleid worden, dat gedurende de meetperiode in de B&W kamer warm was ($T: 22,2-23,5^{\circ}\text{C}$) en de warmteopbouw in 3,5 uur $1,3^{\circ}\text{C}$ betrof.⁵ De relatieve luchtvochtigheid daalde toen met 1% tot 48,2%RV hetgeen als: *droog* kan worden omschreven voor goudleerbehang. Een ruimtetemperatuur van 23°C is aan de (te) hoge kant waardoor chemische vervalprocessen van materialen in het algemeen en van goudleer in het bijzonder juist worden versneld.

De ideale klimaatcondities voor het optimaal behouden van goudleerbehang in een historisch interieur zijn moeilijk op een bepaalde waarde voor temperatuur- of luchtvochtigheid te houden. Wel kunnen uiterste bandbreedten gehanteerd worden waarbinnen deze kunnen fluctueren. Voor goudleerbehang maar ook voor schilderijen op doek en gepolychromeerde objecten zijn de bandbreedten ongeveer gelijk, namelijk: 45-65% RV en $T 15-25^{\circ}\text{C}$. Hoewel de metingen in de B&W kamer de grenzen van de bandbreedten bereikten, waren er geen mogelijkheden deze te beïnvloeden door bv. een raam te openen; het was buiten warmer en vochtiger (32°C , gem. 71%RV).

Een extreme situatie deed zich voor in de entreehal bij het schilderij dat tegen de zuidoostwand hangt. In de middag valt direct zonlicht op het schilderij waardoor er een temperatuur van $32,6^{\circ}\text{C}$ en een luchtvochtigheid van 31,1%RV werden gemeten. Waarden die ver buiten de bandbreedten vallen en samen met de hoge lichtwaarde (Lux) en de schadelijke UV-straling een uitermate zorgelijke situatie zijn voor zowel dit schilderij als het schilderij aan de overkant van de hal tegen de zuid-westwand.

3.2 Aanbevelingen

- Het is de vraag of de huidige conditionering van het binnenklimaat in de goudleerkamer en overige vertrekken met kunstobjecten toereikend is voor het behoud daarvan en voldoen aan de conserveringsrichtlijnen die eraan gesteld worden.
- Om een beter beeld te krijgen van de klimaatomstandigheden van het interieur is aan te raden een opname te laten doen van de temperatuur en relatieve vochtigheid over een minimale periode van een jaar gedurende de vier aaneengesloten jaargetijden.
- Het is aan te bevelen de temperatuur in de B&W kamer buiten gebruikstijden te verlagen naar een temperatuur van $15-18^{\circ}\text{C}$. Bij gebruik van de kamer dient rekening te worden gehouden met een geleidelijke opwarming om fluctuaties tegen te gaan. Tevens is het belangrijk om de warmteopbouw door instralend zonlicht te blokkeren of te verminderen door het aanbrengen van buitenzonwering, UV-werende folie en het plaatsen van achterzet-beglazing tegen de ramen of in de vensterkozijnen. Deze maatregelen zijn ook van toepassing op de entreehal (zuidzijde) en andere vertrekken met kunstobjecten.
- Het goudleerbehang is vooral in het winterseizoen kwetsbaar als in vorstperioden de luchtvochtigheid zeer laag kan zijn.

⁵ De metingen zijn verricht met een Hanwell MI4000 dataloggende klimaatopnemer.

Deze te droge situaties kunnen worden voorkomen door een mobiele luchtbevochtiger te plaatsen in de nevenruimte van de zuidoostelijke toren dat thans door een gordijn wordt afgesloten.

4. Onderzoek naar historische kleuren van metalen wapenborden aan de voorgevel

4.1. Identificatie en situering kunstvoorwerp

De metalen wapenschilden bevinden zich in de centrale ingangspartij aan de voorgevel van het stadhuis. Ze zijn aangebracht in de metalen balustrades van het bordes op bel-etage niveau en die van het balkon op eerste verdiepingsniveau. Het onderste gedeelte van de ingangspartij (de dubbele trap met bordes) dateert uit 1609 en het bovenste gedeelte; de boogvormige baldakijn met balkon, werd toegevoegd in 1737. De wapenschilden werden in datzelfde jaar aangebracht. Ze werden vervaardigd door meestergeelgieter Jan Cogels uit Weert (1600-2000 Het Stadhuis van Venlo, p. 17-23). Het onderste wapen is het stadswapen van Venlo en het bovenste wapen dat van Gelre / Gulik (en/of de provincie Gelderland).

Detail van ingangspartij met op beide metalen balustrades een wapenschild met kleurige beschildering

*Boven: wapen van Van Gelre/ Gulik (Gelderland)
Beneden: stadswapen van Venlo*

4.1.1 Beknopte beschrijving en geschiedenis

Het wapen van Venlo werd in 1819 officieel aan de gemeente toegekend door de Hoge Raad van Adel. Sindsdien is het een aantal keer aangepast in beschrijving/voorschrift en vormgeving, maar de elementen bleven hetzelfde. De meest recente aanpassing bestaat uit het toevoegen van een wapenspreuk op een lint in 2004.

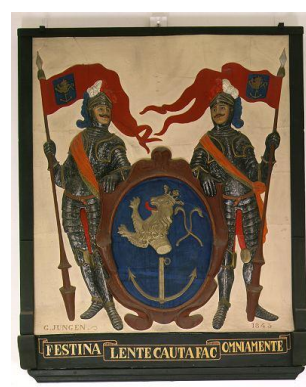
Het wapenschild in de balustrade van het bordes van het Stadhuis dateert, als het nog het oorspronkelijke betreft vervaardigd door Jan Cogels, uit de 18de eeuw en is dus vormgegeven volgens de oudere weergaven (zie afbeeldingen hieronder). Het toont een schild met daarop een gouden anker en daarboven een halve staande leeuw met achter het lijf de halve staart. De vorm van het wapenschild wijkt af van de thans gangbare vorm (dat schildvormig is); in de stadhuis-versie betreft het een ovaal met een omlijsting van voluut- en cartouchemotieven. Het wordt wel zoals gebruikelijk vastgehouden door twee ridders in harnassen met een sjerp om. Zij houden beide in de andere hand een lans vast met een banier welke richting het centrale wapenschild wappert. Normaalgezien bevatten de banieren ook elk nog een afbeelding van het wapen, maar dat is hier weggelaten. Onderaan bevat het wapen een lint met de spreuk FESTINA LENTE CAUTA FAC OMNIA MENTE. Ook al werd de spreuk officieel pas in 2004 aan het wapen toegevoegd; deze spreuk komt op de oudere afbeeldingen van de voorstelling ook al voor.

← Stadswapen Venlo in de tegenwoordig 'gebruikelijke' weergave

Wapenschild aan het stadhuis

Oudere afbeeldingen van het stadswapen (links 1692, rechts 1843)

Het wapen van Gelderland vertoont in het midden op de rechterhelft de klimmende Gelderse leeuw en op de linkerhelft de klimmende Gulikse leeuw. Het schild wordt afgedekt met een hertogelijke kroon. Normaalgesproken wordt het schild gehouden door twee aan weerszijden geplaatste leeuwen, maar in het schild aan het Venlose stadhuis wordt het, in plaats van twee leeuwen, omgeven door uit cornucopia's waaruit ranken omhoog springen waarin twee mensfiguren/torso's verwerkt zijn. De afwijkingen t.o.v. de hedendaagse weergave van de wapens zijn op de afbeeldingen hieronder omcirkeld.

Wapen van Gelre/ Gulik

Wapen aan het stadhuis

4.1.2 Huidige kleurafwerking

Het stadswapen van Venlo aan het bordes heeft in de huidige situatie de volgende afwerking.

De achtergrond van het wapenschild is (vaal)blauw. De leeuw en de decoratieve omlijsting zijn voorzien van een goudverf; alleen de tong van de leeuw is rood van kleur. De ridders hebben een vaalzwart harnas met een rode broek eronder en riem erop. De sjerpen zijn voorzien van een soort 'doorgeschuurde' (dus gemêleerde) afwerking van zacht zalmroze en grijsblauw. De pluimen op de helmen hebben een gemêleerde licht gelig- zalmroze afwerking, en de gezichten zijn grijswit gekleurd. De lansen zijn lichtgrijs met een donkerder grijze punt boven een lichtgele franje. De banieren zijn rood van kleur.

De vaalheid van de kleuren wordt veroorzaakt door een poederigheid aan de oppervlakte, veroorzaakt door verwering van de verflaag (zie ook verderop bij 'Conditie'). Wanneer de verflaag verzadigd wordt komt tijdelijk de echte, volle kleur naar voren.

De gebruikelijke c.q. voorgeschreven kleurweergave van het wapen van

Gelre/Gulik is als volgt:

In azuur een halve, dubbelstaartige, gekroonde leeuw van goud, getongd van keel, beneden vergezeld van een anker van goud, met verkorte stang. Het schild ter weerszijden gehouden door een geharnaste ridder van natuurlijke kleur met een sjerp van oranje, de helm met pluimen van rood, wit en blauw, houdende in de buitenste hand een toernooilans van goud met een punt van zilver, waaraan een wimpel van keel. Wapenspreuk: FESTINA LENTE CAUTA FAC OMNIA MENTE in Latijnse letters van goud op een lint van azuur.

De huidige kleurafwerking wijkt dus op enkele punten af van de gangbare kleurstelling: de zwarte harnassen, de roze pluimen, de lansen en het lint met de spreuk.

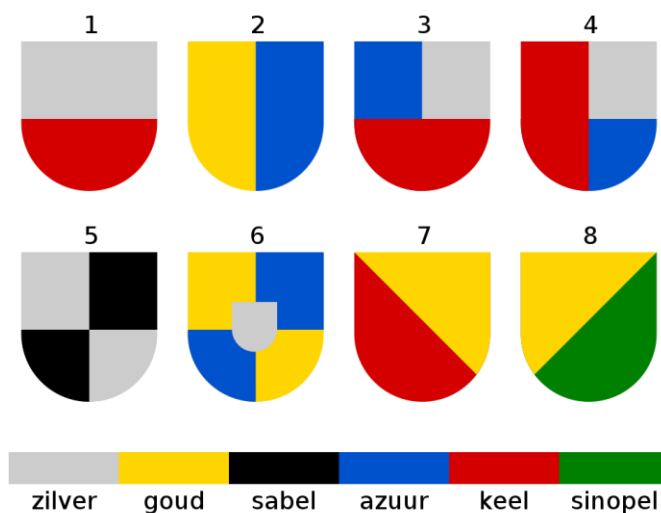

Het wapen van Gelderland wordt als volgt beschreven:

"Gedeeld : I in azuur een omgewende, dubbelstaartige leeuw van goud, gekroond van hetzelfde en getongd en genageld van keel; II in goud een leeuw van sabel, getongd en genageld van keel. Het schild gedekt met de hertogelijke kroon van goud, gevoerd van keel met hermelijnen opslagen." De cornucopia motieven wijken af van de gebruikelijke vormgeving en komen zodoende niet voor in de heraldische kleurbeschrijving.

De kleurstelling van dit wapen ligt dichterbij de heraldische kleur beschrijving.

Hieronder ter verduidelijking een 'topografie' van de heraldische kleuren zoals in de beschrijvingen hierboven benoemd.

Bron: wikipedia

4.2 Onderzoek en conditie

4.2.1. Onderzoeksmogelijkheden: bereikbaarheid

De wapenschilden zijn in situ lastig bereikbaar voor onderzoek. Zonder plaatsing van een steiger kunnen ze in situ alleen (veilig) bereikt worden van bovenaf de balustrades waarin ze geplaatst zijn. Op die manier kan echter alleen de bovenste zone van de wapenschilden bestudeerd worden (zie afbeelding hieronder) en zonder gebruik te kunnen maken van een loepbril of andere hulpmiddelen. De daglichtsituatie waarbij de zon een groot gedeelte van de dag rechtstreeks op de schilden schijnt, bemoeilijkt een goede observatie nog meer.

Om goed en zorgvuldig onderzoek uit te kunnen voeren aan de schilden kunnen deze het beste uit de balustrade los worden gehaald en naar het atelier overgebracht worden.

4.2.2. Onderzoeksmogelijkheden: bewaringstoestand van oude verflagen

Op basis van de verkennende observaties in situ kan worden gesteld dat onder de huidige afwerking meerdere oude verflagen bewaard gebleven; het betreft vermoedelijk 2 à 3 eerdere afwerkingen. Op sommige (vlakke) delen is er in het verleden wel geschuurd waardoor het lagenpakket is afgedund, aangetast en zodoende incompleet is.

Het deel van de schilden dat in gemonteerde toestand vanaf de balustrade kon worden bereikt voor onderzoek

4.2.3. Context: metalen balustrade en stenen leeuwen met wapenschilden

Beide wapenschilden zijn gevat binnen een decoratieve metalen balustrade; de twee onderdelen vormen een onlosmakelijk geheel met elkaar. Middels sonderingen en puncties is vastgesteld dat ook de balustrade een opeenvolging aan oude afwerkingen bevat, méér dan de wapenschilden. Dit wil mogelijk zeggen dat de kleurgeschiedenis op de balustrades completer bewaard is gebleven dan op de wapenschilden. Bij een goed en compleet onderzoek zouden hoe dan ook, óók de balustrades goed bekeken moeten worden, zodat een totaalbeeld kan worden gevormd van hoe de balustrades met de wapenschilden tezamen in de loop van de tijd afgewerkt zijn geweest.

Verder zou gekeken kunnen worden naar de afwerking op de wapenschilden van de stenen leeuwen die de hekken flankeren aan het begin van de trapopgangen (welke dateren uit de vroege 17de eeuw). Waren deze van begin af aan beschilderd, of is dit pas later gedaan? Hoeveel afwerkingen zijn er aanwezig en hoe verhoudt zich dit tot de afwerking van de metalen wapenschilden in de balustrades?

*Overig metaal aan de ingangspartij:
hekwerk, balustrades, bollen*

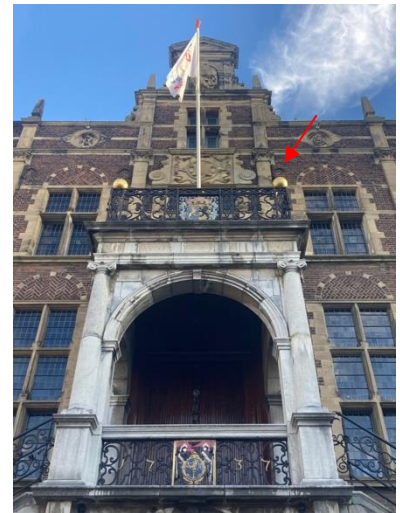
*Eén van de stenen leeuwen met
beschilderd wapenschildje*

Sondering op balustrade van balkon: dik verflagenpakket

4.2.4 Conditie en kwaliteit van de huidige afwerklaag

De huidige afwerking is in slechte conditie. De verflagen zijn dof en poederig aan de oppervlakte, sleets, her en der beschadigd en gedeeltelijk afgebladderd. Bovendien is de beschikdering niet op zeer kwalitatief hoogwaardige wijze aangebracht. De overgangen tussen de verschillende kleuren zijn veelal wat slordig uitgevoerd, of mogelijk later op slordige wijze bijgewerkt. Voor de gouden onderdelen is voorts goudverf gebruikt, in plaats van bladgoud. Ter vergelijking; de grote bollen op de hoeken van het balkon zijn wél voorzien van een bladgoud vergulding en het verschil ten opzichte van de goudverfbeschildering op de wapenschilden en andere onderdelen van de balustrade, is zowel van dichtbij als van veraf goed te zien.

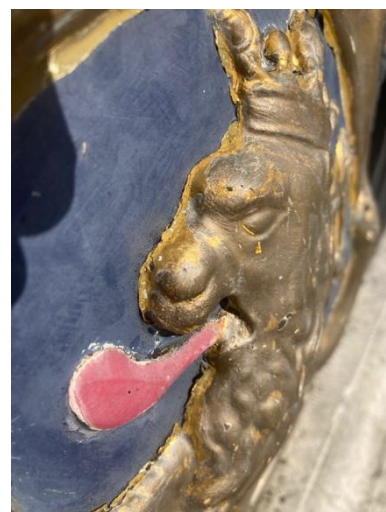
Beschildering met goudverf versus vergulding met bladgoud: het verschil in uitstraling met de gouden bollen is groot

De verflagen zijn in het geheel wat dof van uitstraling: bij verzadiging komt tijdelijk de eigenlijke kleur naar voren

Sleetsheid en schades in de verflaag

Slordige randen en overgangen

4.3 Observaties tijdens het vooronderzoek

In de tabel hieronder en op de volgende pagina's wordt een overzicht gegeven van de observaties m.b.t. de aanwezige verflagen op verschillende onderdelen van de wapenschilden.

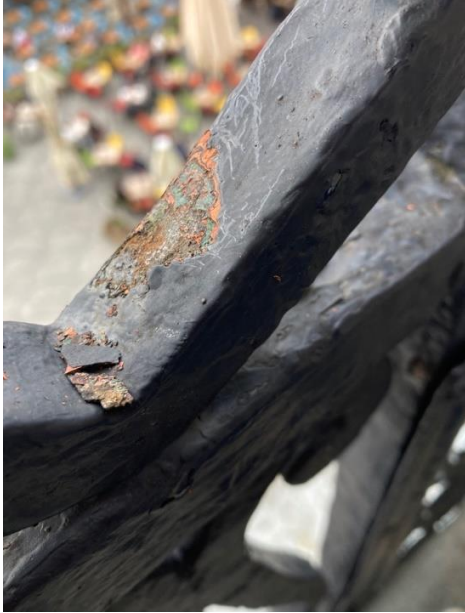
N.B. Zoals eerder reeds beschreven kon alleen de bovenste zone van de schilden voor onderzoek worden bereikt. Het betreft een globale, eerste verkenning van de aanwezige lagen die is uitgevoerd zonder gebruikmaking van een loep en van bovenaf.

Onderste wapenschild "Stadswapen van Venlo"	Onderdeel
 	<i>Banier boven linker ridder</i> • huidige vaalrode laag • oranje menie • rode afwerklaag • witte grondlaag • vergulding • rode laag • metaal

	<i>Pluim van helm, linker ridder</i> • huidige 'geschuurde' zalmroze laag • oranje menie • witte laag • lichtgele laag • witte laag • grijzige dunne laag • zwart? • metaal
	<i>Wapenschild, achtergrond</i> • huidige blauwe laag • witte grondlaag • blauwe laag • witte grondlaag • lichtgelige laag • metaal

	<i>Punt van lans, van rechter ridder</i> • huidige donkergrijze laag • lichtere grijze laag • witte laag • gelige laag • vergulding • metaal
Bovenste wapenschild “Wapen van Gelre / Gulik”	Onderdeel
	<i>Krul/ bladmotieven rechts van wapenschild</i> • huidige afwerking (deels gemêleerd grijs, deels zwart) • vergulding • lichtgrijs • licht geel • warmer/donkerder geel • metaal

		<i>Rode bovenkant van kroon</i> • huidige vaalrode afwerking • vergulding <i>(vermoedelijk is een deel van de oude lagen weggeschuurd)</i>
		<i>Kroon</i> • huidige goudverf afwerking • lichtgrijze laag • lichtgele laag • lichtbruine laag? • Metaal

		<i>Balustrade / hekwerk rondom wapenschild</i> • huidige zwarte laag • vaalzwarte laag • lichtblauwe laag • zwarte laag • menielaag donker oranje • menielaag licht oranje • bruingrijs/ 'lever'kleurige laag • blauwzwart ('taaie' laag) • menie • zwart, licht glinsterend • restanten van een gelige laag? • zweem van een donkerrode (menie?) laag? • metaal
--	---	---

4.4 Overwegingen m.b.t. een nieuwe kleurafwerking van de wapenschilden

Alhoewel er enkele oudere afwerkingen bewaard zijn gebleven onder de huidige verflaag, is het verschil ten opzichte van het aantal lagen dat op de balustrade aanwezig lijkt te zijn, opvallend. Op de schilden zelf zijn dus minder schildercampagnes uitgevoerd of bewaard gebleven. Om hier meer inzicht in te krijgen is verder onderzoek nodig waarbij de wapenschilden beter bereikt en bestudeerd kunnen worden en de resultaten hiervan in de context kunnen worden geplaatst van de overige metalen onderdelen aan de ingangspartij. Tevens kan worden nagegaan of de onder de huidige verflaag aangetroffen afwerkingen, overeenstemmen of juist afwijken van de 'voorschriften' voor de heraldische kleuren, zowel de oudere als de nieuwere variant.

Anderzijds kan worden overwogen om in plaats van een nieuw aan te brengen kleurstelling te baseren op de aanwezige oude afwerkingen, de geldende heraldische kleurvoorschriften te volgen voor het wapen, ongeacht wat er onder de huidige verflaag schuilgaat. Hierbij dient aldus de vraag te worden gesteld waar meer waarde aan wordt toegekend: de historische materie en kleursituatie, of een 'juiste' heraldische kleurweergave die heden ten dage 'klopt' en zodoende goed begrijpelijk is?

4.5 Voorstel

Om de wapenschilden en hun context goed te kunnen onderzoeken, wordt voorgesteld om deze uit de balustrades te demonteren en over te brengen naar het atelier. Hier kan zorgvuldiger stratigrafisch onderzoek worden uitgevoerd, aangevuld

met analyse van enkele verfmonsters. Daarnaast wordt in situ nog een verkennend onderzoek aanbevolen naar de afwerkingen op de overige metalen onderdelen en de beschilderde wapenschildjes van de stenen leeuwen aan weerszijden van de twee trapopgangen.